

”Den 1 mars då dog och stran fredrika”

Ortografiska val och språklig identifikation i en folklig dagbok från 1890-talet

Ann-Catrine Edlund & Lars-Erik Edlund

Inledning

År 1891 kom den första höstfrosten redan mot slutet av augusti i byn Kågeträsk i norra Västerbotten. Den sista augusti noterar en av systrarna på gården Anten-Ors i dagboken att de skurit kornet på Långtegen och att jorden frusit på Kläppen där deras gård låg. Dagboksanteckningen återges här både direkt efter källans originallydelse (med originalets radfall) och sedan i översättning.

den siste agusti skuru vi
up lån tege in na svijan och det var så
kallt at det frös gola här i kläp pom
och potat rise blir svart och no var då kor
ne fruse de var då säkert och det var nat
ten mot den siste augusti (1:6)1

Den sista augusti skar vi upp
Långtegen inpå Svedjan och det var så
kallt att jorden frös här i Kläppen.
Och potatisriset blir svart och nog var då kor-
net fruset, det var då säkert och det var nat-
ten till den sista augusti.

Läsarens första intryck av dagbokscitatet är antagligen att texten framför allt har starka inslag av den talade dialekten, västerbottensdialekten. Och visst har dialekten genomslag i texten: morfologiskt t.ex. genom dativformen *i kläp pom*, syntaktiskt genom en konstruktion som *att det frös gola* (jfr Ivars 2010: 261ff.) och pragmatiskt genom attitydmarkerande talspråksdrag som *de var då säkert*. Här finns också exempel på att skribenterna gjort självständiga ortografiska val (se närmare nedan) både vad avser stavning och ordgränser: <korne> (’kornet’), <kläp> <pom> (dial. *kläppen* ’kullen’) och <in> <na> (dial. *in å*, alltså ’inpå’). Men citatet innehåller också riksspråkliga ordformer, t.ex. presensformen *blir* av hjälpverbet *bliva*.² I dialekten används annars verbet *varda*, alldeles som i äldre svenska.

1 Dagboks materialet har av oss delats in i fem separata delar. Den första siffran i källhänvisningen refererar till respektive del, den andra hänvisar till sidan.

2 Vi använder här i uppsatsen *riksspråk* för det standardiserade svenska skriftspråket.

Stavningen av vissa ord i citatet följer också normerad ortografi: <det>, <var>, <kallt>, <natten> och <svart>.

Dagboken, som täcker åren 1891–1901, är skriven av två hemmavarande döttrar på gården Anten-Ors i byn Storkågeträsk, Greta Dahlqvist (1859–1947) och Lovisa Dahlqvist (1862–1938), och kallas av oss *Kågeträskdagboken*. När dagboksanteckningarna skrivs består husfolket på gården av systrarnas föräldrar Anton Olofsson (1826–1913) och Greta Kajsa Johansdotter (1826–1926) samt de båda bröderna Olof Nils Dahlqvist (1853–1934) och Johannes Dahlqvist (1864–1933).

Bild 1. Syskonen Greta Dahlqvist (1859–1947) och Olof Nils Dahlqvist (1853–1934). Fotot sägs vara taget år 1929 av en ambulerande fotograf. När fotot togs är alltså Greta 70 år (SM DIG 04168).

I studier av folkligt skrivande har vanligen fokus legat på att identifiera talspråkliga drag i handskrivna texter i syfte att rekonstruera skribenternas talade dialekt. I denna studie av en dagbok riktas istället fokus mot skribenternas ortografiska val när de grafiskt ska representera både standardiserade ord i riksspråket och ord och namn som finns i dialekten.³

Syfte och frågeställningar

I det här arbetet utforskas den språkliga identifikation som skribenternas ortografiska val i dagboksskrivandet möjliggör. Av exemplet ovan är det uppenbart att skribenterna gör självständiga ortografiska val samtidigt som det finns inslag av normerad och standardiserad ortografi. Vi ställer här frågan vilka stavningsmönster som skribenterna tillämpar.

För det första undersöker vi i vilken utsträckning de båda dagboksskrivande systrarna tillämpar enskilda ortografiska normer. Här har vi valt att studera skribenternas användning av ett urval normerade ortografiska variabler. (En fördjupad presentation av begreppet *ortografi* ges nedan.)

För det andra undersöker vi vilka ortografiska val skribenterna gjort när de representerar dialektord och lokala ortnamn i skrift där normen är obefintlig respektive mindre känd eller okänd. Tillämpar de konstans eller variation i stavningen av enskilda dialektord och lokala ortnamn?

Uppsatsen är disponerad så att vi inledningsvis presenterar dagboks-materialet och de sociala och kulturella förutsättningarna för dagbokens skriftpraktik samt teoretiska utgångspunkter och studiens inplacering inom forskningsområdet skriftens sociala historia. Därefter redovisas de enskilda undersökningarna, varefter vi avslutningsvis diskuterar vilken språklig identifikation som skribenternas ortografiska val möjliggör.

Kågeträskdagboken och förutsättningar för dagboksskrivandet

Kågeträskdagboken omfattar totalt 200 sidor fördelade på fem separat sammanhängande häften och täcker alltså decenniet 1891–1901. Delar av materialet har återfunnits av en ren tillfällighet, och det är högst troligt att det funnits ytterligare anteckningar. Ett häfte med anteckningar återfanns bakom en tapet när boningshuset på gården revs medan de andra anteckningarna, mestadels på lösa blad, fanns vid ett gårdsarkiv i byn (Edlund L.-E. 2007). Det finns också tre visböcker bevarade som skrivits på gården som innehåller avskrifter av vistexter och gåtor. En kritisk utgåva av dagboken med kommentarer är under utgivning med artikelförfattarna och

3 Vi tackar de två anonyma granskarna för deras värdefulla och konstruktiva synpunkter. Vidare tackar vi fil. dr Ulf Lundström, Skellefteå museum, som ställt sina stora expertkunskaper om Skelleftebygdens språk till vårt förfogande under utarbetandet av denna artikel.

Ulf Lundström, Skellefteå museum, som redaktörer och utgåvan kommer att publiceras i Kungl. Gustav Adolfs Akademiens Acta-serie.

Bild 2. Kågeträskdagboken december 1899 – 3 januari 1900. Foto: Maria Sundström.

Skriftens sociala historia

Vår studie placerar sig vetenskapligt inom forskningsområdet skriftens sociala historia (*the social history of literacy*). I detta tvärvetenskapliga område ryms både sociolingvistik, lingvistisk antropologi, historia, litteraturvetenskap och etnologi. Inom området är det ”vanliga människors” (*ordinary people*) skriftbruk som studeras och oftast är det de vardagliga skriftpraktikerna som studeras, t.ex. brev eller dagböcker. Fokus inom området är hur skriftteknologin når ut och används av medborgarna samt de sociala möjligheter som tillgången till skriftteknologin erbjuder. De två övergripande frågorna inom området är hur ”vanliga människor” använt skrift, samt vilken social inverkan skriftbruket i sin tur får på människornas sociala liv. De mer specifika frågeställningarna inom området länkar framför allt till begreppen *identifikation*, *modernitet* och *skriftkompetens*. Inom en nordisk och europeisk språkkontext är forskningsområdet starkt utvecklat,⁴ medan studiet av skriftens sociala historia på svenskt område är under utveckling (Liljewall 1995, 2001, 2007, 2012; Edlund A.-C. 2007, 2008, 2012a, 2013, 2016, 2017a, 2017b).

4 För forskning om skriftens sociala historia i en europeisk och nordisk kontext, se t.ex. Sinor 2002; Howard 2012; Edlund A.-C. (red.) 2012c; Lyons 2013; Edlund A.-C. & Haugen (red.) 2013; Kuismän & Driscoll (red.) 2013; Edlund A.-C. et al. (red.) 2014; Edlund A.-C., Kuismän & Ashplant (red.) 2016.

Skriftnvändning är ett undanskymt område inom sociolingvistik, både samtida och historisk (Lillis 2013), där istället talspråk står i centrum. I språkhistoriska beskrivningar fokuseras vanligen endast det skriftspråk som användes av samhällets elit (Elspass 2012: 156), vilket naturligtvis förklaras av det befintliga källäget. Studier i historisk sociolingvistik har däremot ofta ett tydligt underifrånperspektiv (*from below*), med en uttalad ambition att ge en socialt mångfasetterad bild av språkhistorien.⁵ Här studeras t.ex. hur de standardiserade nationalspråken implementerats hos medborgarna som vanligen talade något regionalt eller lokalt talspråk (Hernández-Campoy & Conde-Silvestre 2012). På så sätt vidgas förståelsen av språkhistoria från att enbart avse det tryckta skriftspråket till att även omfatta handskrivna dokument av "vanliga människor".

Förutsättningar för skriftpraktiken – språkliga resurser i Kågeträsk

Vilka var då de språkliga förutsättningarna för systrarnas dagboksskrivande i byn Kågeträsk under sent 1800-tal? Till att börja med kan man konstatera att deras talade nordvästerbottniska dialekt avviker kraftigt från det svenska standardiserade riksspråket både vad avser lexikon, syntax och morfologi; se beträffande den lokala dialekten Lindgren 1890; Larsson 1929; Lindgren 1940; Marklund 1976 m. fl. Man kan också anta att systrarna även talade någon form av så kallad *boksvenska*, vilket i realiteten var ett läsuttal av det standardiserade skriftspråket svenska – eller om man så vill ett mycket skriftspråksnära tal som var det talspråk som dominerade och eftersträvades i skolundervisningen under det sena 1800-talet (jfr Widmark 1991; Telemann 2003: 94 ff.). Man kan därmed påstå att de båda systrarna Dahlqvist – liksom flertalet av dåtidens svenskspråkiga språkbrukare – var tvåspråkiga, vilket självfallet var mer påtagligt inom de områden där människor talade en dialekt som starkt avvek från riksspråket. Systrarnas språkliga identifikation hade en stark förankring i förstaspråket, den talade lokala dialekten, medan deras andraspråk var svenskt riksspråk i form av både boksvenska och standardiserat skriftspråk – den talade respektive skrivna varieteten av svenskt riksspråk (Flodell 2002; Edlund L.-E. 2003).

Under det sena 1800-talet var kyrka och stat genom folkskolan betydelsefulla skriftsponsorer – alltså aktörer som tillhandahöll förutsättningar för att använda skrift och som samtidigt gynnades av sin sponsring⁶ – av medborgarnas läs- och skrivkompetens i de omfattande alfabetiseringsprocesser som genomfördes i hela Västvärlden, på engelska betecknat *mass literacy* (Vincent 2000).⁷ I Sverige var det i första hand en begränsad läs- och skrivkompetens som sponsrades av kyrkan och folkskolan, en kom-

5 På tyska *Sprachgeschichte von unten* (Elspass 2005).

6 Literacy-forskaren Deborah Brandt har lanserat begreppet *sponsors of literacy* som här översätts med *skriftsponsorer* (Brandt 2015: 5f.).

7 Deborah Brandt menar att vi nu befinner oss i en andra fas av mass literacy som inleddes mot slutet av 1900-talet i och med den digitala revolutionen (Brandt 2014: 15ff.; jfr Edlund A.-C. 2012b).

petens som också kan beskrivas som mekanisk i relation till en mer självständig eller kvalificerad kompetens.⁸ Den begränsade läskompetens som sponsrades redan i det tidiga kyrkliga undervisningsprogrammet, var en specifik läskompetens, nämligen utantilläsning. Målet med läsundervisningen var att lära sig de kristna texterna utantill. Utantilläsningen ansågs mer krävande och avancerad, och därmed värdefullare. Att läsa innantill i texter var bara ett redskap för att nå målet, nämligen att kunna läsa utantill (Liljewall 2001: 104). Denna syn på läskompetens kan bara förstås om man kopplar den till sitt religiösa sammanhang. Läsundervisningen syftade nämligen i första hand till att vara en förberedelse för konfirmationen, där konfirmanderna skulle redovisa sin utantillkunskap om kristna texter (Liljewall 2001: 92, 105). Förmågan till utantilläsning kontrollerades och betygsattes i husförhör som ägde rum en gång om året.

Den skrivkompetens som sponsrades i den framväxande folkskolan var också den en begränsad och mekanisk kompetens. Skrivundervisningen i folkskolan bedrevs nämligen inledningsvis genom övningar i avskrifter av givna texter där eleverna skulle tillägna sig en borgerligt definierad skriftspråksnorm (Andersson 1986: 66, 111; jfr Lindmark 1994: 52). Avskriftsövningarna gav också möjlighet att utöva ideologisk kontroll, eftersom det var texter med ett ideologiskt budskap i uppfostrande eller sedelärande syfte som användes som förskrifter (Lindmark 1994: 65ff.). Med begränsad eller mekanisk skrivkompetens kan skribenten kopiera befintliga texter medan en självständig eller kvalificerad skrivkompetens krävs för att kunna producera texter på egen hand (jfr Edlund L.-E. 2013).

Det svenska skriftspråket brukar betraktas som standardiserat redan med Leopolds stavningslära 1801 (Teleman 2003). Genom ett beslut av Kungl. Maj:t år 1889 blev Svenska Akademiens ordlista den officiella stavningsnormen för skolorna (Melander 1996: 23). Men i realiteten hade läroboken *Läsebok för folkskolan* fungerat som ortografisk norm alltsedan den utkom för första gången 1868. När läroboken tillkom var stavningsdebatten i Sverige livlig. Läseboken intog en konservativ hållning i stavningsfrågan och den tillämpar konsekvent Leopolds norm från 1801 (Melander 1998: 30).⁹

Då det gäller systrarna Dahlqvist vet vi inte närmare hur deras skolgång sett ut, vilka böcker de läste i skolan eller hur prästen betygsatte deras kompetens vid husförhören. Käll-läget är nämligen problematiskt eftersom dokumentation om skolgången är förkommen och husförhörlängderna från Skellefteå socken är skadade. Man kan ändå utgå från att systrarna haft någon form av skolgång i enlighet med 1842 års folkskolestadga.

8 Dessa kompetenser kan även betecknas med följande begreppspår: *formell-funktionell*, *mekanisk-självständig*, *begränsad-utvecklad* (se Liljewall 2001: 123, 468 n. 42).

9 I läroboken *Fosterländsk läsning* utgiven av Arthur Hazelius 1868, samma år som första upplagan av *Läsebok för folkskolan*, tillämpas däremot en moderniserad stavning (Melander 1996: 22).

Kyrkan har också sponsrat systrarnas skriftpraktik genom att tillhandahålla tryckta religiösa texter. Bibeln, postillan, psalmboken och katekesen fanns i många hem. Väckelserörelserna, i dessa trakter framför allt Evangeliska Fosterlands-Stiftelsen, bidrog med både utgivning av litteratur och distribution av skrifterna ut i bygderna genom kringresande kolportörer (Edlund A.-C. 2017a; Gelfgren 2003).

Den 1 april 1898 finns en anteckning i dagboken om att familjen köpt en inbunden volym av tidskriften *Den lutherske protestanten* år 1880–1882, vilket var "en kristlig månadstidskrift" som utgavs i Piteå.

Pit johansson kom hit till pär
ri hans den 1 april och så håll
han bön der och om lör dag
och om palmsömdag så var
han här och dagen efter
Så var han så i gren näst
om an an ant anton
och sa for han hem, och vi
tjofiti en bok som kallas prosen
stant som kostar 2,50 ören
och en stor kjuk som kostar 3 kr (4:28)

Pit-Johansson kom hit till Per-
Hans den 1 april och så höll
han bön där på lördag.
Och på palmsöndag så var
han här och dagen efter
så var han söderut i Gran
hos Ant Anton
och så for han hem. Och vi
köpte en bok som kallas *Prote-
stant* som kostar 2,50 ören
och en stor bjällra som kostar 3 kr.

Tack vare de tryckta religiösa texterna gavs systrarna Dahlqvist möjlighet att både bibehålla och vidareutveckla den mekaniska läskompetens som de antagligen tillägnat sig i skolan, samtidigt som de utvecklade sin kompetens i det svenska skriftspråket.

Det fanns också andra skriftsponsorer som medverkade till att människor både fick tillgång till skriftmediet under det sena 1800-talet och fick användning för sin läskompetens alternativt även sin skrivkompetens, t.ex. tidningspressen och producenter av skillingtryck och vykort. Man får anta att skillingtryck fungerat som förskrifter till de vistexter som återfinns i de visböcker som skrivits på Anten-Ors gård. En skriftsponsor som varit särskilt betydelsefull för dagbokspraktiken är Kungl. Vetenskapsakademien som 1747 fick privilegium på att ge ut almanackor – ett privilegium som bestod ända fram till 1972, alltså i hela 225 år. Almanackan fick snabbt en

stor spridning. Mot slutet av 1700-talet låg upplagan på 300 000 och upplagan fortsatte länge att expandera (Melander 1999). De årsvisa almanackorna inbjöd till att göra noteringar mellan raderna och i marginalen. Så småningom försågs almanackan med extra skrivblad för varje månadsuppslag där det fanns utrymme för egna anteckningar, vilket antagligen kunde ge inspiration till ett mer systematiskt dagboksskrivande. Vi känner dock inte till om Vetenskapsakademiens almanacka funnits hemma hos Anten-Ors i Kågeträsk.

För att sammanfatta. Greta och Lovisa Dahlqvist får betraktas som tvåspråkiga, med förstaspråkskompetens i den talade lokala dialekten, och andraspråkskompetens i talad boksvenska och i svenskt skriftspråk. I skolan har de antagligen tillägnat sig en mekanisk skrivkompetens genom praktiska övningar i att skriva av texter på svenska. De har sedan själva uppenbarligen utvecklat en självständig och kvalificerad skrivkompetens när de etablerat formerna för sin dagbokspraktik. Genom de religiösa texter som kyrkan och väckelserörelsen erbjöd har de fått ytterligare kontakt med svenskt skriftspråk.

Dagboksskrivande – en vardaglig skriftpraktik

Systrarna Greta och Lovisa Dahlqvist var långt ifrån ensamma om att skriva dagbok i Västerbotten under det sena 1800-talet. Den folkliga dagbokens skriftpraktik etablerar sig i Sverige under tidigt 1800-tal, expanderar mot mitten av 1800-talet och lever vidare under 1900-talet. Under 1800-talet tycks dock dagboksskrivande i jordbruksmiljö vara en aktivitet mestadels reserverad för jordägande män. Dagböckerna brukar därför kallas för *bondedagböcker*.¹⁰ Utifrån sitt innehåll kan de folkliga dagböckerna närmast beskrivas som väder- och arbetsböcker där den rådande väderleken och det utförda arbetet på gården noterades (jfr Hedegaard 1995). I dagböcker skrivna av män ryms vanligen nästan enbart noteringar om männens sysslor på gården. Om kvinnornas sysslor och arbetsuppgifter får läsaren inte veta särskilt mycket eftersom kvinnorna mestadels är frånvarande i anteckningarna (Myrdal 1991: 17; Liljewall 1995: 38; Storå 1985: 92). Dagböcker skrivna av kvinnor tycks vara förhållandevis sena (Liljewall 1995: 334 n. 5). Systrarna Dahlqvists dagboksanteckningar innehåller förvisso detaljerade uppgifter om arbete och väder, men deras anteckningar utgör därtill en detaljerad och intressant krönika med berättelser om det som sker på gården, i byn och t.o.m. i bygden.

Dagboksskrivande är bara en bland många vardagliga skriftpraktiker¹¹ som utvecklas och etableras i Sverige mot slutet av 1800-talet. Den dominerande vardagliga skriftpraktiken var det folkliga brevskrivandet. Historikern Britt Liljewall (2007: 186) menar att brevkulturen var en viktig

10 Se Edlund A.-C. 2007: 20ff. för en utförlig presentation av bondedagbokens skriftpraktik.

11 *Vardaglig skriftpraktik* är en direkt översättning av *vernacular literacies* (Barton & Lee 2013: 138).

väg till det moderna samhället. Skrifthanvändning blev ett framträdande inslag i människors dagliga sociala liv i och med att människor med nyvunnen skriftkompetens började skriva levnadsminnen, visböcker, vykort och inte minst dagböcker.¹² Att delta aktivt i skilda skriftpraktiker blev något som var utmärkande för den moderna samhällsmedborgaren (Edlund A.-C. 2016). Man kan alltså påstå att människors sociala verklighet blir allt mer skriftbunden under det sena 1800-talet.

Vardagliga skriftpraktiker karakteriseras av att de är förankrade i skribentens vardagliga erfarenheter och därmed har en tydlig koppling till just vardagslivet och dessutom fyller vardagliga syften. De är vanligen informellt inlärd, vilket innebär att inläring och användning av praktiken sker samtidigt. I och med att praktiken inte är formellt reglerad finns starka inslag av kreativitet. Det är också frivilligt att delta i praktiken, däremot kan deltagandet vara socialt förväntat. Sålunda förväntas exempelvis svar i en pågående brevväxling. De vardagliga skriftpraktikerna brukar också vara lågt värderade och rent av förbisedda när man talar om läsande och skrivande. Med *skriftpraktik* betonas den meningsskapande och sociala betydelse som skrifthändelserna får i människors vardag. Begreppet *praktik* markerar också att deltagarna utför en aktiv handling med skrift som språklig resurs (Barton & Hamilton 2012: 251 ff.).

Att skriva dagbok utmärker sig gentemot andra vardagliga skriftpraktiker vid samma tid eftersom dagboken inte i samma utsträckning ingår i ett socialt sammanhang, i och med att det ofta endast är skribenten själv som deltar i skriftpraktiken. Det finns emellertid flera exempel på att dagböcker faktiskt använts i ett socialt sammanhang där flera skribenter kunnat vara medskribenter i en och samma dagbok, precis som i systrarna Dahlqvists dagbok (se Edlund A.-C. 2007: 242 n. 10; Johansson 1996; Larsson 1992: 158, 160, 162). Den folkliga dagbokspraktiken kan alltså även vara semi-offentlig. Vetenskapsakademiens almanacka som ofta användes i dagbokspraktiken, kunde sålunda vara försedd med ett snöre för upphängning på väggen i köket, vilket stärker antagandet av dagbokspraktiken som semi-offentlig (Edlund A.-C. 2007: 24).

Ortografi som social handling

Ortografi har länge varit föremål för språkvetares intresse, men de sociala och kulturella aspekterna av ortografi har sällan beaktats (Sebba 2012: 1). Inom historisk sociolingvistik har t.ex. ortografiska studier vanligen genomförts i syfte att studera det talade språket genom de vittnesmål som avvikande ortografi kunnat ge om både dialektalt uttal och syntax (Rutkowska & Rössler 2012). *Ortografi* kan definieras som en stavningsnorm som består av de standardiserade och kodifierade grafiska representationerna av ett språk (Rutkowska & Rössler 2012: 214). Här ryms grafem och skilje-

12 För visbokens skriftpraktik se Edlund A.-C. 2008; för levnadsminnets skriftpraktik se Liljewall 2001; vykortets skriftpraktik se Edlund A.-C. 2012a.

tecken, men också grafisk representation av morfem(gränser), användandet av versaler, i förekommande fall avstavningsprinciper m.m.

Det ortografiska och normativa ideal som råder i standardiserade skriftspråk är konstans och enhetlighet. Ortografisk konsekvens i stavning i alfabetiskt skrivande är högst rankat när jämförelser görs mellan olika former av skrivande och kompetenser hos skribenter, medan avvikelser från rådande normer betraktas som underlägsna och en direkt felaktig form av skrivande, eller som Blommaert (2008: 117) uttrycker det:

Deviations of that normalcy (which is always *normative*) are transgressions into 'abnormalcy'. They can sometimes be perceived as forms of creativity, as deliberate deviations of norms based on thorough understanding of such norms, but more often than not they are seen as *inferior* or *wrong* forms of 'writing'.

Om man betraktar ortografi ur ett historiskt perspektiv, blir nationalspråkets standardiserade ortografi en politisk fråga som sammankopplas med nationsbyggandet (Teleman 2003: 38; jfr Galberg Jacobsen 2010).¹³ Som en konsekvens av detta har många länder etablerat ortografiska lagar som är giltiga för vissa kontexter, som skola och offentliga myndigheter (Rutkowska & Rössler 2012: 229). Att stavning ska vara normerad och enhetlig är närmast underförstått och framstår idag som ett självklart ideal och ifrågasätts knappast.

Men inom både samtida och historisk sociolingvistik har man sedan en tid problematiserat de ideologiska grundantaganden som ligger bakom det ortografiska ideal där konstans och likriktning är starkt normativt. Mark Sebba är en av de språkvetare som betonar vikten av att också betrakta ortografi som en kulturell och social praktik vilket sammanfattas tydligt i hans slutord i boken *Spelling and society* (2007):

Orthographies are not simply remarkable technological achievements, though they are that. They are also complex social and cultural achievements, best viewed as sets of practices – some highly conventionalised and others relatively unconstrained (2007: 167).

Ortografi är därmed ett område där språk som teknologiskt objekt och språket som socialt och kulturellt fenomen korsas. Det är också ett område där språkliga frågor om dialekt och standardspråk, norm och variation aktualiseras. Ortografi och stavning inverkar på och är samtidigt påverkade av både teknologiska och ekonomiska faktorer. I och med att ortografi är kulturellt och socialt laddat kan det knytas till både social identitet, nationell identitet, kulturpolitik och "röst" (Sebba 2007: 6ff.). Sebba konstaterar också att "[t]he tendency of orthography to become a marker of identity is

13 Se även Josephson 2018: 73 ff. för sambandet mellan språkliga rättigheter, nationalspråksideologi och demokrati.

beyond question" (2007: 160). Det är därför i högsta grad angeläget att tillämpa språksociologiska perspektiv i ortografiska studier.

Ortografiska variabler

I studier av ortografi inom historisk sociolingvistik är begreppet *ortografisk variabel* användbart. Vi ansluter oss till den tentativa definition av ortografisk variabel som ges av Rutkowska & Rössel, här i vår översättning (2012: 219):¹⁴

en ortografisk variabel är ett särdrag inom ett ortografiskt system i ett specifikt språk som är knutet till fonologisk, morfologisk eller lexikal nivå av det språksystemet och realiserad genom olika varianter under specifika extralingvistiska omständigheter.

Med extralingvistiska omständigheter avses alla de faktorer som kan knytas till textens tillblivelse: tidpunkt, geografisk plats, kön, ålder, social status, sociala nätverk, texttyp, genre, stil, register och medium. Skribenternas ortografiska val är därmed en social handling med relevans för både skribenternas sociala och språkliga identifikation. Beroende på skribentens sociala bakgrund och utbildningsnivå är dessa ortografiska val medvetna eller omedvetna. För att en ortografisk norm ska kunna efterlevas, alternativt medvetet utmanas, krävs naturligtvis ingående kunskap om den aktuella ortografiska normen. Begreppet *heterografi* används för att beteckna den användning av symboler som utmanar ortografiska normer – medvetet eller omedvetet. Heterografiska stavningsmönster avviker från standardiserade normer, men kan också utmana de standardiserade skriftspråkens ortografiska ideal som består av konstans, genom att istället tillämpa variation. Vi följer Jan Blommaerts definition av *hetero-graphy* som "the deployment of graphic symbols in ways that defy ortho-graphic norms" (2008: 7).

Vår teoretiska utgångspunkt är alltså att skribentens ortografiska val är en social handling med relevans för skribentens språkliga och sociala identitet. Vi anlägger inte normativa aspekter på skribenternas ortografiska val. Det har dock varit en utmaning att hitta en terminologi som beskriver sociolingvistisk variation i skrift på ett neutralt, icke-normativt sätt (jfr Lillis & McKinney 2013: 426). Vi väljer att använda begreppet *självständig* för att beteckna de ortografiska val som inte följer den aktuella standardiserade ortografiska normen, eller där skribenterna skapar nya stavningskonventioner där normer saknas eller är obekanta. Vi talar därför om att skribenterna gör *självständiga ortografiska* val, vare sig valen är medvetna eller omedvetna, något som i sin tur kan innebära att de etablerar ortografiska eller heterografiska stavningsmönster.

14 Någon konsensus kring definitionen av *ortografisk variabel* har ännu inte uppnåtts och det finns inte heller någon standardiserad klassifikation av ortografiska variabler (Rutkowska & Rössel 2012: 219).

<pajka>, <pokkar>, <påkkar> m.fl. former – exemplifiering av skribenternas självständiga ortografiska val

I dagbokstexten är det vanligt att skribenterna gör självständiga ortografiska val, både vad gäller stavning av enskilda ord, etablerande av morfemgränser och interpunktion. I stavningen av dialektord är skribenterna naturligtvis tvingade att göra självständiga ortografiska val för de enskilda dialektorden, men de gör också självständiga val i stavningen av standardiserade ord i riksspråket. Dessa självständiga ortografiska val leder många gånger till heterografiska stavningsmönster, alltså en rik variation av skriftformer för enskilda ord. Vi exemplifierar här med ordet *pojke*, ett ord i riksspråket som även finns i skribenternas dialekt.

Här presenteras förekomsten av ordet *pojke* i obestämd form plural och i bestämd form plural i anteckningarna, *pojkar(na)*, se Tabell 1. Skriftformerna varierar både vad gäller första stavelsen och böjningsmorfemen. Första stavelsen i *pojkar/pojkarerna* stavas på en mängd olika sätt <pak>, <påk>, <pakk>, <pack>, <pock>, <pockk>, <påck>, <påkk>, <pajk>, <påjk>. Vokalen representeras alltså av <a>, <å> och <o>, konsonanten representeras av <-k>, <-kk>, <-ck>, <-ckk>. I den talade dialekten reduceras andra stavelsen både i obestämd form och i bestämd form: [pajka] (Lindgren 1940: 106). *pojkar* används i dagboken tillsammans med namnet på pojkarernas fader <Päll paka>, <päll pajka>, <Antons pajka> och i en sammansättning som talar om att pojkarerna kommer från södra delen av byn: <sörpajka>. När det gäller återgivningen av pluralböjning av *pojkar* används nollmorfem vid några tillfällen i följande skriftformer: <pajka>, <pakka> och <pocka>. När den bestämda böjningsformen i plural återges varierar stavningen mellan <-a>, <-ar>, <-or>, <-ana> och <-arna>, se tabellen.

Tabell 1. Skriftformer av *pojkar(na)* i dagboken.

Ord	Skriftformer
pojkar/pojkarerna	mötes packar 'mötespojkar' (i samband med mönstring till militärtjänstgöring) (4:23), pajka (2:42), pajkar (2:59), pocka (2:46), pockana (1:4), pockar (2:51), pockarna (1:4), pockor (2:91), påckar (2:88), påckarna (2:85), påjkana (1:1), påjkarna (2:35), påkar (2:39), påkarna (2:36), påkkar (4:16), päll paka (1:18), päll pajka (2:42), päll pakka (2:36) 'Pelles pojkar', antons pajka 'Antons pojkar' (1:18), maf pockka (4:21), sörpajka (2:39)

Det finns totalt 18 olika varianter av skriftformer för *pojkar(na)*. De dagboksskrivande systrarna tillämpar alltså här ett heterografiskt stavningsmönster med en rik variation i stavningen för ett och samma ord. Trots det stora antalet skriftformer följer inte stavningen vid ett enda tillfälle den standardiserade ortografiska normen. Återgivningen av bestämd form plural, <-ana>, <-arna>, visar att det ändå funnits en viss ambition hos skribenterna att närma sig den normerade stavningen.

Användning av normerade ortografiska variabler: grafemkombinationerna <dt>, <fv>, <hv>, <qv> och <ck>

I syfte att undersöka huruvida dagboksskribenterna tillämpar normerad ortografi, har förekomsten av ett urval av normerade ortografiska variabler studerats, närmare bestämt grafemkombinationerna <dt>, <fv>, <hv>, <qv> och <ck>. Dessa har valts ut eftersom det kräver kunskap om befintlig norm för att använda dem.

Fyra av grafemkombinationerna utgör s.k. gammalstavning för /t/-ljud, /v/-ljud och /k/-ljud: <dt>, <fv>, <hv> och <qv>. Redan i den sjätte upplagan av SAOL utgiven år 1889, angavs <kv> som alternativ till <qv>, så att *kväll* kunde stavas både <qväll> och <kväll>. <qv> utgick helt i och med den sjunde upplagan av SAOL som utkom år 1900 (Teleman 2003: 84). I den stavningsreform som genomfördes 1906 förenklades stavningen av t-ljudet och v-ljudet. <dt> ersattes av <t> eller <tt> i ord som *ont* (*ondt*) och *rött* (*rödt*) medan <fv>, <f> och <hv> ersattes med <v> i ord som *hava* (*hafä*), *livlig* (*liflig*) och *vem* (*hvem*). Denna nystavning kom senare att införas i den åttonde upplagan av SAOL som utgavs år 1923 (Teleman 2003: 85). Det totala antalet förekomster av dessa fyra grafemkombinationer samt av <ck> har inventerats i dagbokstexten. Skriftformerna kan däremot i andra avseenden avvika från etablerad stavningsnorm.

Stavning med <dt>

Stavning med <dt> återfinns endast vid två tillfällen i dagboken, nämligen för supinumformen av verbet *göra*, alltså *gjort*, egentligen dialektens *bortgöra* i betydelsen 'undangöra, undanstöka' (jfr SAOB B 3989). I dagboken stavas ordet <gordt> respektive <jordt>.

Dagbokstext

[...] och om morgon
nen då han hade *gordt* bort sö at dåvar
han hita san och skulle se åt om han
skulle vara så göra halm (1:7)

[...] 'Och om morgo-
nen, då han hade gjort bort söderut, då var
han hit till Sanden och skulle se efter om han
skulle kunna köpa halm.'

[...] och så reste vi nå
gra får derra hålmom och der sat
vi potatis och så hade vi bort
jordt alt i hopa (D 2:49)

[...] 'Och så plöjde vi någ-
ra fåror på Holmen och där sat-
te vi potatis och så hade vi bort-
gjort alltihop.'

Stavning med <fv>

Stavning med <fv> används för drygt trettioåttio ord i dagboken, framför allt riksspråkliga ord. Exempelvis stavas *giva* med <fv> i redogörelsen för ett slagsmål mellan "Bön" och Nils Holmqvist vid dans på midsommarnatten 1892. Ett annat exempel är det inlånade ordet *lavemang* <lafvimång> som förekommer i redogörelsen för den betalning som de fått av kopparslagaren som bott hos familjen. Vi tillåter oss här ett lite längre citat.

Dagbokstext

an nat än nils hom qvist han lufvade
bön och så skulle han *gifva* honom
en smäll men han vak onna skall
satt det to ni di en sten (D 1:18)

den 24 då för koppar sagarren
han har vare här i 10 veku och
tredag gar och vi fing en liten
kopparpan och en sil och et tvätt-
fat och en trat och så tjöft en
kopparpan som kåstar 4 och 50
och för kost så är de 4 och 50 varje
veka, och så var deen lafvimång
den kostar en 1 krona (2:38)

'Annat än att Nils Holmqvist luggade
Bön och så skulle han ge honom
en smäll, men han vek undan skallen
så att det tog ner i en sten.'

'Den 24 då för kopparslagaren.
Han har varit här i 10 veckor och
tre dagar och vi fick en liten
kopparpanna, och en sil, och ett tvätt-
fat, och en tratt, och så köpte vi en
kopparpanna som kostar 4 och 50.
Och för kost så är det 4 och 50 varje
vecka, och så var det ett lavemang,
den kostar 1 krona.'

De tre ord som stavas mest frekvent med <fv> är prepositionen *över* <öfver> (16) och verben *hafva* <hafva> (9) respektive *skriva* <skrifva> (8). Övriga ord stavas med <fv> mellan 1–5 gånger. Se Tabell 3 för en redovisning av samtliga riksspråkliga ord som stavas med <fv>.

Tabell 3. <fv> tillämpat i enlighet med samtida ortografisk norm.¹⁵

blifva, gifva, gifvi(t), grufva, gålfvet ('golvet'), hafva, hafvande, halfva, kalfvar, kalfven, knifven, kokalfven, lafvimång ('lavemang'),¹⁶ lefva, låfvade ('lovade'), löfve ('lövet'), näfven, rifvit, rofve ('rovett'), skifva, skrifva, trifves, vafvi ('vävde'), väfva, väfven (med sammansättningar), öfver, öfversta

De dagboksskrivande systrarna har också valt att tillämpa <fv> som en ortografisk resurs för att återge /v/-ljudet i ett antal dialektord, och det gäller vid tre tillfällen också i personnamn, nämligen <dafvis Emma>, <lofva> och <anders gustafven>, samt i ett ortnamn, <klöfverfårs>. Samtliga förekomster redovisas i Tabell 4.

¹⁵ Standardiserad ordform anges inom parentes för de skriftformer som avviker från etablerad stavningsnorm.

¹⁶ Den normerade stavningen enligt SAOL 1889 av *lavemang* men stavning med <fv> förekom också.

Tabell 4. <fv> som ortografisk resurs i stavning av dialektord, personnamn och ortnamn.

Dagbokens skriftform		
grofva	<i>grov</i> s. 'dike' (Lindgren 1940: 53)	1:2, 1:4,
häfva	<i>häva</i> v. 'lägga, ställa, sätta' (Marklund 1976: 85)	2:51
lufvade	<i>luva</i> 'lugga' (Lundgren 1997:167)	1:18
rafvä	<i>reva</i> v. 'varpa' (Lundgren 1997: 211)	2:33
rufvänä	<i>ruva</i> v. 'se ut, verka som' (Lundgren 1997: 215); <i>rufvänä</i> 'verkade det'	2:92
räfve	<i>reva</i> v. 'varpa' (Lundgren 1997: 211)	2:34
slafva	<i>slarva</i> s. 'trasa' (Lindgren 1940: 125)	4:18
tajväfven	<i>tesväv</i> tillverkas av upprepad gammal väv som blandas med ny ull och som sedan skrubbas och kardas på nytt (Ågren 1974: 128)	2:32
dafvis Emma	<i> Davids Emma</i>	2:31
lofva	<i>Lovisa</i>	4:2, 5:20
anders gustafven	<i>Anders Gustav</i>	2:28
klöfverfärs	<i>Klöverfors</i> (ortnamn)	2:38

Stavning med <hv>

Stavning med <hv> används, anmärkningsvärt nog, endast vid två tillfällen i dagboken, för ett och samma ord, pronomenet *vad* <hvad> (5:20; 5:32), i övrigt skrivs ordet <vad>. I berättelsen om Alma norrut i Strand som visade sig vara gravid tillämpas denna stavning <hvad>.

Dagbokstext

och *hvad* som hördes nit
så var d att och almma
noli stran var klen
[...] och
hon sade mitti öga hon
var hafvande och hon
runna de men hon hade
intet mer att göra
(5:20)

'Och vad som hördes nytt
så var det att Alma
norrut i Strand var klen.
[...] Och
hon sade rakt i ansiktet, hon
var havande och hon
rodnade men det fanns
inget mer att göra.'

I övrigt används <v> i stavningen av t.ex. <varje>, <vem> och <vit>. Att <hv> endast används för att representera *vad*, kan kanske förklaras med att systrarna kunde sin katekes där som bekant den basala frågan löd: "Hvad är det?"

Stavning med <qv>

Ett tiotal ord skrivs uddljudande /kv/ med <qv>, i enlighet med aktuell norm: <qvar>, <qvarn>, <qvart>, <qvarter> (längdmått), <qvastar>, <qvastris>, <qvick>, <qvigan>, <qvinfolk> (kvinfolk), <qvinner/qvinnor>, <qväl(l)en>, varav <qväl>, <qväll> och <qvällen> är högre frekventa och återfinns ett sjuttioal gånger. Grafemkombinationen <qv> används dessutom som ortografisk resurs i två dialektord: <qvammen av> 'svimma, kvävas' (Lindgren 1941: 83; Lundgren 1997: 149) och <qvä> (*kvad* se Rietz

1862–67: 373f.; jfr Lindgren 1940: 102). Ett antal släktnamn där huvudleden är *-qvist* stavas också med <qv>: <da(h)lqvist(t)>, <enqvist>, <homqvist>, <hålvqvist>, <linqvist> och <sunqvist(st)>.

Natten mot den 13 april 1901 dör Lovisa Vilhelmina Leandersdotter i en ålder av 24 år. Hennes dödskamp beskrivs i dagboken och där sägs att hon ”qvammen af”.

Dagbokstext

[...] och hon vart
så häftit sjuk att hon
nästan aldrig så prata
hon fick som och il
hon dog af och så skulle
hon qvammen af (5:34)

[...] 'Och hon blev
så häftigt sjuk så hon
nästan inte kunde prata.
Hon fick som ett anfall
hon dog av och så började
hon kvävas.'

Stavning med <ck>

Knappt trettioålet standardiserade ord som enligt etablerad norm stavas med grafemkombinationen <ck> stavas med <ck> också i dagbokstexten. Substantivet *klocka* och adverbet *mycket* är ytterst vanliga i anteckningarna (140 respektive 90 förekomster). Skribenterna redovisar ofta klockslaget för aktiviteter som de berättar om. Som här i beskrivningen av midsommarnattens firande år 1894 där det fanns mycket vänskap och dansen pågick till klockan 5 på morgonen.

Dagbokstext

[...] och nu ha
vi gort bort vaka mirsommarsnat
vi dansa de der ri nils brugstugan
och der var micket vänskap fast
brän vin var uttan plut
mån men då var det bara inbös
vi dansade tills klockan var 5 (2:83)

[...] 'Och nu har
vi gjort bort vaka midsommarnatten.
Vi dansade i Nils bryggstugan
och där var mycket vänskap fast
brännvin fanns utan prut-
mån,¹⁷ men då var det bara inbyssa.¹⁸
Vi dansade till klockan var 5.'

Tre andra ord stavas med <ck> ett tjugotal gånger, preteritumformerna av verben *gå* och *få*, alltså <jick/geck/gick> och <fick>, samt *flickor(na)* <flicko(r)(na)>. Övriga redovisade ord återges mellan 1–5 gånger med <ck>. I Tabell 5 redovisas samtliga ord där stavning med <ck> tillämpas i enlighet med samtida ortografisk norm.

Tabell 5. <ck> tillämpat i enlighet med samtida ortografisk norm.

bäcken, bäckar, dock, dricka v., dricka s., drickar ('drycker'), drucke ('druckit/drack'), fick, ficka, flicka(n), flicko(r)(na), fläcki ('fläckig'), gatingstucke ('getingstucken'), jick/gick/geck, icke, klock(k)an, micket/mecket ('mycket'), också, packa, plockade, qvick, räcker, snickaren, socker, sticke ('stycke'), sticken ('stycken'), tacka, tick(a) ('tycka'), tickte ('tyckte'), täck ('täcken'), täckväv, vackert, vecku ('veckor')

17 Att det fanns brännvin utan prutmån betyder här 'hur mycket brännvin som helst'.

18 Med *inbyssa* avses 'folk från byn' (Lindgren 1940: 69).

Grafemkombinationen <ck> används också som ortografisk resurs av skribenterna för att representera /k-/ljudet i ett antal ord som enligt normen stavas med enkelt <k>, t.ex. <ocktobber> istället för <oktober>, eller där den standardiserade skriftformen ser ut på annat sätt. Ordet *pojke* utmärker sig genom att återges grafiskt med <ck> i ett stort antal varierade skriftformer, i både singular, plural, bestämd och obestämd form (se ovan). Ordet *doktor* stavas vid tre tillfällen med <ck>, bland annat i redogörelsen för haltdoktors ankomst till Anten-Ors gård den 10 november 1893: "och den 10 då kom hallt docktorren och han låg här til den 13". I Tabell 6 redovisas dessa självständiga ortografiska val av <ck> i andra riksspråkliga ord där normen dock ser annorlunda ut, samtliga förekomster förutom *pojke(n)* och *pojkar(na)* där endast en förekomst redovisas av vardera skriftform.

Tabell 6. <ck> som ortografisk resurs i riksspråkliga ord.

Dagbokens skriftform		
hallt docktorren, docktor(ren)	haltdoktor, doktor(n)	2:65, 4:6, 5:9, 5:34
gockgot	gottgjorde	5:12
luckti	luktade	5:36
ock kalv	oxkalv	2:63
ocktobber	oktober	2:63
pack	pojke	4:20
packar	pojkar	4:23
pockka	pojkar	4:21
pock(en)	pojke(en)	5:16
pocka(r)na	pojkar	1:4
pockor	pojkar(na)	2:91
påckar(na)	pojkar(na)	2:94
rickttit	riktigt	2:6
qvicka	kviga	2:79
sckull	skulle	1:12
säckert	säkert	1:6

Grafemkombinationen <ck> används också som ortografisk resurs i stavningen av ett antal dialektord, några personnamn och i ortnamn. År 1894 hördes göken för första gången den 25 maj i Kågeträsk. I dialekten används verbet *gocka* för att beskriva gökens galande:

Dagbokstext

den 25 då sådde vi sommar råg
gen inna svijan, och då hörde vi
göken gocka förta gången (2:82)

'Den 25 då sådde vi sommarråg-
en på Svedjan, och då hörde vi
göken gocka första gången.'

I Tabell 7 redovisas samtliga exempel där <ck> används för dialektord och personnamn.

Tabell 7. <ck> som ortografisk resurs i stavning av dialektord och personnamn.

Dagbokens skriftform		
backa, backom	<i>bakom</i> prep.	1:3, 2:94, 5:29
blick	<i>blekt</i> s. 'en bräda, som fastsättes på liorvets [dvs. lieskäftets] nedre del för att, när säden skäres, böja den jämnt åt en led' (Lindgren 1940: 15)	2:51
blickt	<i>blickt</i> 'blixtrar', av <i>blixtra</i> v. (Lindgren 1940: 14)	2:92
gocka	<i>gocka</i> v. 'gala (om göken)' (Lindgren 1940: 52)	2:82
mock, måcka	<i>mocka</i> v. 'skotta'	1:14, 4:28
ock	prepropriell artikel <i>a</i> , se nedan	1:18
rack	<i>rack</i> 'räckte', av <i>räcka</i> v. (Lindgren 1940: 113)	1:7, 1:14, 2:45, 4:27
stuck, stucke	<i>stuck</i> 'stickade'; <i>stucke</i> 'stickat', av <i>sticka</i> v.	1:13, 4:11
tuckun	<i>tuckun</i> , best. f. av <i>tucka</i> s. 'dimma' (Lindgren 1940: 149)	2:92
lenastina necke	personnamnet <i>Lena-Stinas Nicke</i>	1:16
ocker	personnamnet <i>Oskar</i>	4:15, 5:37
vickor	personnamnet <i>Viktor</i>	2:93

Några samlade iakttagelser

Undersökningen av de normerade grafemkombinationerna visar att <dt> respektive <hv> sällan används av skribenterna. Däremot är både <ck>, <fv> och <qv> frekventa, framför allt <ck> och <fv>. Dessutom används <ck> och <fv> som ortografisk resurs i stavningen av ett antal dialektord och namn som i <grofva>, <tuckun> och <dafvis Emma>. Det finns alltså en uppenbar strävan hos skribenterna att anpassa stavningen till den normerade ortografin vad gäller <fv> och <ck>. Det är dock långt ifrån alltid som ordens ortografiska form uppfyller samtliga kriterier som ställs på det enskilda ordets stavning, t.ex. <gifvi> där ändelsen <t> fallit, respektive <gålfvet> där första stavelsens vokal återges med <å> istället för det normerade <o>. Skribenterna har här gjort självständiga ortografiska val samtidigt som de eftersträvat att närma sig normerad ortografi.

För dessa skriftformer där det finns en uppenbar avsikt att följa normerad ortografi, men där skriftformen inte uppfyller (samtliga) kriterier för standardspråket kan användas begreppet *avsedd standard*, en översättning av eng. *intended standard*, ty. *intendiertes Hochdeutsch* (Vandenbussche 2007: 30f.; Laitinen & Nordlund 2013; Östman & Mickwitz 2007: 285). Det finns alltså en klar avsikt hos skribenten att följa standardnormen, även om denna avsikt inte helt lever upp till standardnormens krav. Begreppet hänför sig till den enskilde skribentens förståelse av standardspråket, och

utformningen av det avsedda standardspråket kommer därmed att variera från skribent till skribent.

Stavningsmönster för ortnamn

Ortnamn är vanligt förekommande i dagbokstexten eftersom en stor del av redogörelserna och berättelserna i anteckningarna handlar om familjens förflyttningar mellan gården och utägorna, eller andra personers förflyttningar från och till byar i den närmsta omgivningen. Officiellt fanns bynamnen noterade i jordeböcker och i lantmäterihandlingar samt på en del tryckta kartor. På samtida lantmäterikartor och dokument i anslutning till dem återfanns också många gånger normerade skrivformer av smånamn som ägonamn, även om man i dokumenten ofta kan iakta variation i ägonamnens stavning (jfr Edlund L.-E. 1981: 95ff.).

Vi kan emellertid säkert utgå från antagandet att skribenterna mycket sällan mött de lokala ortnamnen i skriftlig form, vare sig det gäller bynamn eller ägonamn, och att de därför själva varit tvungna att skapa konventioner för att representera ortnamnen i skrift. Den fråga som ställs här är vilka stavningsmönster skribenterna tillämpar när de gör självständiga ortografiska val för ortnamn där de mestadels inte känner till någon norm. Eftersträvar de konstans i stavningen av ett och samma ortnamn, eller är variation i stavningen det överordnade stavningsmönstret? Med andra ord: tillämpas ortografiska eller heterografiska stavningsmönster för lokala ortnamn?

Totalt omnämns cirka 120 ortnamn i anteckningarna, inklusive gårdnamn. Här har samtliga ortnamn med fler än tre förekomster i dagboksanteckningarna tagits med i undersökningen, cirka 40 ortnamn.

Enhetliga skriftformer: *Lövtjärn*, *Svedjan* m.fl.

Ett fåtal ortnamn och ortnamnsleder stavas på ett i stort sett konsekvent och enhetligt sätt. De två vanligt förekommande ortnamnen *Lövtjärn* och *Svedjan* skrivs förhållandevis konsekvent, <löfkän> respektive <svijan>. I *Lövtjärn* låg familjens fåbod, medan *Svedjan* är namnet på en bydel i Kågeträsk. *Lövtjärn* förekommer också i två sammansättningar: *Lövtjärngården* och *Lövtjärnroddet*. Stavningen <löfkän-> är den vanligaste, i t.ex. <löfkänråde> (2:55), men en alternativ skrivning av ortnamnsförleden möter vid ett fåtal tillfällen <lökäl->, <löfkä-> respektive <löfkäl->: <lökälråde> (2:6), <löfkägåla> (2:7) <löfkälgåla> (1:3) och <löfkälråde> (1:3). *Svedjan* skrivs nästan alltid <svijan>, men vid ett tillfälle <svijen>. *Lövtjärn(-)* förekommer vid 25 tillfällen och *Svedjan* vid ett 40-tal tillfällen i anteckningarna. I Tabell 8 redovisas en förekomst vardera av respektive stavningsvariant av ortnamns-elementet *Lövtjärn(-)* och ortnamnet *Svedjan*.

Tabell 8. Stavningsvarianter av Lövtjärn(-) och Svedjan.

Standardiserad form	Skriftform i dagboken
Lövtjärn, Lövtjärngården, Lövtjärnroddet	löfkän (2:88), löfkägåla (2:7), löfkägåla (1:3), löfkälråde (1:3), löfkälråde (2:55), lökälråde (2:6)
Svedjan	svijen (4:24), svijan (1:2)

Tre ortnamnsleder skrivs också på ett förhållandevis enhetligt sätt: *Björkdal(-)*, *-myran* och *-teg*. *Björkdal* finns som simplex och såsom bestämningsled i tre ägonamn: *Björkdalsroddet*, *Björkdalsskiftet* och *Björkdalsängarna*. *Björkdal(-)* stavas genomgående <björdal->, både som simplex och som bestämningsled. Huvudleden *-teg* återfinns i fyra ortnamn: *Fintegen*, *Lilltegen*, *Långtegen* och *Sandtegen*. Huvudleden *-myran* finns i sex ortnamn: *Antonsmyran*, *Bränntjärnmyran*, *Hömyran*, *Janimyrans*, *Mörtjärnmyran* och *Olasmyran*. Huvudlederna skrivs vanligen <-teg(en)> respektive <-mira(n)>. ¹⁹ Vid ett tillfälle vardera varierar stavningen: *-teg* återges då med dubbelteckning <santeggen> och *-myra* återges <bränkär-mia>. I Tabell 9 redovisas en förekomst av respektive stavningsvariant.

Tabell 9. Stavningsvarianter av Björkdal(-), -teg och -myran.

Standardiserad form	Skriftformer i dagboken
Björkdal- Björkdalsroddet, Björkdalsskiftet, Björkdalsängarna	björdal (1:2), <i>björdal</i> rodde (2:5), <i>björdal</i> skjefte (2:53), <i>björdal</i> ängar (2:4)
-teg Fintegen, Lilltegen, Långtegen, Sandtegen	<i>finteg(en)</i> (2:91), (2:23), <i>liltegen</i> (1:6), <i>långtegen</i> (1:4), <i>santeg(g)en</i> (2:47), (2:22)
-myran Antonsmyran, Bränntjärnmyran, Hömyran, Janimyrans, Mörtjärnmyran, Olasmyran	<i>antonsmira</i> (2:51), <i>bränkär-mira</i> (2:84), <i>brankenmiran</i> (1:2), <i>bränkär-mia</i> (2:51), <i>hajmira</i> (2:73), <i>janimira(n)</i> (1:1, 2:5), <i>mäkänmira</i> (2:2), <i>olasmiran</i> (2:3)

Varierade skriftformer av lokala ortnamn

Övriga ortnamn som förekommer fler än tre gånger i dagböckerna har varierade skriftformer. Stavningsvariationen exemplifieras här med huvudlederna *-gårda*, inhägnad åker eller äng, och *-rodde*, ställe i skogen, där träd och buskar röjts bort och där det växer gräs (Lundström 2015: 229, 232f.). Både *-gårda* och *-rodde* förekommer mycket ofta i anteckningarna under sommarmånaderna då slåttern pågår. Elementet (-)gårda förekommer både i simplex och i sammansättningarna *Antonsgården*, *Janigården*, *Kallgården*, *Lidgården*, *Lillgården*, *Lövtjäringården* och *Olasgården*. Den uddljudande konsonanten i *gårda*, [djääL], representeras vanligen med grafemet <g>, vid ett tillfälle används dock grafemet <j>, vokalen

¹⁹ Stavningen av *-myran* med <i> hänger samman med att dialekten har s.k. itacism, alltså delabialisering av /y/, således /y/ > /i/; se Larsson 1929: 12.

representeras konsekvent med grafemet <ä>. I dialekten uttalas ordet med kakuminalt /L/, som här både skrivs enkeltecknat och dubbeltecknat. Stavningen av namnets bestämda form återges med <-a>, <-an> och <-än>. Elementet (-)roddet förekommer i både simplex och i sammansättningarna *Antonsroddet*, *Atersroddet*, *Björkdalsroddet*, *Hedlundaroddet*, *Lidgårdroddet*, *Lill-Antonsroddet* och *Lövtjärnroddet*. Här finns stor variation i skriftformerna. Stamvokalen representeras med <o> eller <å>, konsonanten enkeltecknas eller dubbeltecknas med grafemen <d>, <dd> och ortnamnets bestämda form återges med <-e>, <-en> och <er> (se Tabell 10).

Tabell 10. Skriftformer av ortnamnelementen (-)gärda och (-)roddet.

Standardiserad ortnamnsled	Skriftformer i dagboken
(-)gärda Antongärdan, Gärdan, Janigärdan, Kallgärdan, Lidgärdan, Lillgärdan, Lövtjängärdan, Olasgärdan	antogäla (2:88), antongälan (2:22), gäla(n) (1:7), (4:4), gän (2:27), janigäl(l)an (2:9, 2:20), kagäla (2:83), kallgäl(l)ä(n) (1:2, 2:56, 2:47), kaljälän (1:4), källgälän (2:9), ligälän (3:4), lelgälän (1:4, 2:20), löfkägäla (2:7), olasgälän(n) (2:88, 1:3)
(-)roddet Antonsroddet, Atersroddet, Björkdalsroddet, Hedlundaroddet, Lidgårdroddet, Lill-Antonsroddet, Lövtjärnroddet, Roddet	rodde hans anton (1:3), roden hans anton (2:54), råde(n) hans anton (2:88, 2:89), atersråde (2:85), björdalrod(d)e(r) (2:5, 2:53, 1:1), björdalrode (2:53), björdalrodde (1:1), hedlun(d)sråd(d)e (2:52, 2:86), hedlundrådde (2:52), hedlunsrodde (5:17), ligelrodde (1:2), lelantonsrodde (5:18), löfkälråde (2:5), löfkänråd(d)e (2:11, 2:12), löfkänrod(d)e (2:54, 2:57), lö(f)kälråd(d)e (2:5, 2:6), rod(d)e(n) (1:3, 2:6, 2:8), råd(d)e(n) (2:5, 2:88)

Några samlade iakttagelser

När skribenterna gör självständiga ortografiska val för att skapa skriftformer för ortnamn där standardnormen av allt att döma är obekant för dem, tillämpar de två olika stavningsmönster. Ett fåtal frekvent återkommande ortnamn och ortnamnelement som t.ex. *Lövtjärn(-)*, *Svedjan* och *Björkdal(-)*, stavas som vi ser på ett i stort sett enhetligt sätt. För dessa ortnamn tycks skribenterna ha valt att tillämpa enhetliga stavningsmönster och därmed eftersträva konstans i stavningen av enskilda ortnamn. Men skribenterna tillämpar framför allt heterografiska stavningsmönster i valet av skriftformer för ortnamnen. Skriftformerna av ett och samma ortnamn karakteriseras vanligen av variation, här exemplifierat med (-)gärda och (-)roddet.

<och> - en användbar ortografisk resurs

Konjunktionen *och* används flitigt i dagboksanteckningarna eftersom texten har en additiv komposition (Nyström 2001: 101). *och* används därmed som en semantiskt bleknad konnektiv som signalerar att berättelsen fortsätter. Denna användning av *och* är särskilt framträdande i berättande diskurs (jfr van der Wal & Rutten 2016: 207).

I dagboken inleds ofta redogörelsen för en ny händelse med *och*, exempelvis i anteckningen från Palmsöndagen i mars år 1893.

Dagbokstext	
[...] och i dag är de palm söndag och en kärll janni håll bön i skolbinan den här i bin och mamma och olof och johan vara i bön (2:40)	[...] 'Och idag är det palm-söndag och Käl-Jani ²⁰ håller bön i skolbyggnaden här i byn. Och mamma och Olof och Johan är på bönen.'

Grafemkombinationen <och> har vållat oss mycket huvudbry vid tolkningen av dagboksanteckningarna, eftersom <och> också har fungerat som ortografisk resurs för att grafiskt representera prepropriell artikel *a*, prepositionen *av*, hjälp verbet *ha* och pronomenet *något*. Skribenterna har tydligt tolkat dessa ordformer som till uttalet identiska med dialektens uttal av *och* [å]. Dagboksanteckningarna har dock inte excerperats i sin helhet beträffande den självständiga ortografiska användningen av <och>, varför man vid en heltäckande undersökning säkert kan förvänta sig att det finns ytterligare annan användning av <och>.

<och> använt för prepropriell artikel *a* vid kvinnonamn och vissa släktskapsord

En vanlig användning av grafemkombinationen <och> som ortografisk resurs är som s.k. prepropriell artikel för kvinnonamn, exempelvis det citat som återfinns i artikelns rubrik ”den 1 mars då dog och stran fredrika” (5:10). I nordsvenska dialekter föregås personnamn (och dessutom vissa släktskapsord) av *a* för kvinnor och *n* för män (Delsing 2003).²¹ I dialekten uttalas *a* som [a]. Tjugotalet användningar av grafemkombinationen <och> för prepropriell artikel *a* har hitintills identifierats. Nedan redovisas ett antal exempel i Tabell 11.²²

20 Käl-Jani är densamme som predikanten Johan Zackrisson (1866–1923) från Lövkålen i Jörns socken.

21 Prepropriell artikel används däremot inte i vokativ och predikativ (Delsing 2003: 65).

22 Grafemkombinationen <och> för prepropriell artikel används minst vid ytterligare ett femtontal tillfällen i dagboken: 1:7, 1:11, 1:18, 2:18, 2:20, 2:33, 2:44, 2:59, 2:93f., 4:4, 5:10, 5:20, 5:14, 5:15, 5:20.

Tabell 11. Prepropriell artikel *a* återgiven med grafemkombinationen <och>.

Dagbokstext		Sida
[...] och samma häli så körde <i>och</i> olas greta ut unkarana från sin piga och dem spelade en liten gran mä dragspel och hon velle intet höra det	[...] 'Och samma helg körde Olas Greta ut unkarlarna från sin piga De spelade lite grann på dragspel och hon ville inte höra det'	1:16
[...] då var <i>och</i> lovisa diti anders och hälsa på <i>och</i> hulda [...]	[...] 'då var Lovisa till Anders gård och hälsade på Hulda'	2:69f.
än anton ²³ har till läj folk ²⁴ till <i>och</i> tillda	'Anton har till arbetskraft Tilda'	4:9
än Anton han tog <i>och</i> alma och for fram ²⁵	'Anton han tog Alma och for till Skellefteå'	5:21

Prepropriell artikel *a* återges i dagboken emellertid också med grafemen <a> eller <å>. I Tabell 12 redovisas ett exempel vardera för denna stavning.²⁶

Tabell 12. Prepropriell artikel återgiven med *a* respektive *å*.

Dagbokstext		Sida
[...] och <i>a</i> mostter brit och en Johan kom hem	[...] 'och moster Britt och Johan kom hem'	1:11
[...] och vi vort in bjude och skulle få veta nit och det var att <i>å</i> gusta gret har fått lelbar ²⁷	[...] 'Och vi blev inbjudna och skulle få höra nyheter. Och det var att Gustavs Greta har fått ett dött barn.'	2:13

<och> använt för *av*, *ha* samt *något*

Grafemkombinationen <och> används också som ortografisk resurs för att representera *av*, *ha* och *något*. Här är det dock en aning svårare att identifiera vilket ord som skribenterna avsett med <och>. Kontexten har här varit vägledande vid vår tolkning. I Tabell 13 redovisas tre exempel.

23 Här finns även ett exempel på att den prepropriella artikeln återges med <än> framför mansnamn.

24 I dagboken används ordet *legfolk* i betydelsen 'lejd arbetskraft' (Lindgren 1940: 87).

25 Om Skellefteå stad och området vid landsförsamlingens kyrka används i dagboken *fram* i betydelsen 'framåt, söderut, nedåt' (Lindgren 1940: 44).

26 Eftersom ingen total inventering har gjorts av återgivning av prepropriell artikel i dagboken går det inte att säga något om fördelningen mellan de olika stavningsalternativen.

27 Här används ordet *lilbår* som antagligen betyder 'dött barn'. För *bår* finns upptecknat betydelsen 'bår för vedbärning, likbår m.m.' (Lindgren 1940: 24).

Tabell 13. av, ha, något återgiven med grafemkombinationen <och>.

Dagbokstext		sida
en pjäs oll han skulle köpa hö, och a moster brit, och anders	'Och Pjäs-Olle skulle köpa hö av moster Britt och Anders.'	1:16
[...] men det var så kallt at vi måt och fruse i häl	[...] 'Men det var så kallt att vi höll på att frysa ihjäl.'	2:22
Hustrun hans leanders alfre och Lovisa hon blif sjuk den 13, April och dog natten mot den 15, klockan 2 om natten och hon vart så häftit sjuk att hon nästan aldrig så prata hon fick som och il ²⁸	'Hustrun till Leanders Alfred, Lovisa, hon blev sjuk den 13 april och dog natten mot den 15 klockan 2 på natten. Hon blev så häftigt sjuk så hon nästan inte kunde prata. Hon fick som ett anfall.'	5:34

I det första exemplet kan man anta att <och> avser prepositionen *av* (1:16), alltså att Pjäs-Olle skulle köpa hö ”av moster Britt och Anders”. I det andra exemplet används hjälpverbet *måtte* (se Lindgren 1940:97), alltså ”att vi måtte ha frusit ihjäl”. I det tredje exemplet får Lovisa ”som nå(got) il”²⁸; av allt att döma är det *något*, i dialekten uttalat /nå/, som här avses med <och>.

Några samlade iakttagelser

Skribenterna har alltså använt grafemkombinationen <och> som ortografisk resurs och valt att grafiskt representera också andra ord med <och>. Grafemkombinationen/den ortografiska resursen har alltså här använts kreativt av skribenterna (jfr Blommaert 2008: 193). Skribenternas val av <och> kan också förstås såsom avsedd standard – att deras ortografiska val synliggör deras strävan att återge ett avsett standardspråk som de uppfattar det.

Sammanfattning

Stavningsmönster i dagbokspraktiken

I studien har vi velat undersöka vilka stavningsmönster som systererna Greta och Lovisa Dahlqvist tillämpar i sin gemensamma dagbokspraktik. Vi har här undersökt ett urval av normerade ortografiska variabler, dels de självständiga ortografiska val som skribenterna gjort när de representerat dialektord och lokala ortnamn. Analysen visar att skribenterna i viss mån strävar att tillämpa en normerad ortografi. Ett antal av de normerade grafemkombinationer som studerats används flitigt: <fv> och <ck>. Ibland sammanfaller det enskilda ordets skriftform helt med normen, t.ex. <hvad>, <gifva>, <qväll> och <bäckar>. Men ordets skriftform kan också på olika

28 Ett *il* avser 'ngt kortvarigt, hastigt påkommande', *sjukil* 'sjukanfall' (Marklund 1976:86).

sätt avvika från standardnormen t.ex. i <gålfvet> (*golfvet*), <qväl> (*qväll*) och <mecket> (*mycket*).

När skribenterna tvingas göra självständiga ortografiska val för att stava dialektord och lokala ortnamn karakteriseras däremot stavningsmönstret av variation, t.ex. i de 18 olika skriftformerna av *pojkar(na)*. Ett och samma ortnamn, eller ortnamnsled, återges vanligen i ett flertal olika skriftformer. Här tillämpas alltså ett heterografiskt stavningsmönster. Det finns dock ett antal undantag där stavningen av ortnamnsled eller ortnamn präglas av konstans och där skribenterna alltså även tillämpar enhetliga stavningsmönster, t.ex. *Lövtjärn(-)* <löfkän(-)> och *Svedjan* <svijan>.

Studien visar också att ett antal av de normerade grafemkombinationerna har kunnat användas som ortografiska resurser av skribenterna. Grafemkombinationerna <fv> och <ck> används sålunda även när skribenterna gör självständiga ortografiska val i stavningen av dialektord och personnamn. Grafemkombinationen <och> brukas också som ortografisk resurs för annat än konjunktionen *och* av skribenterna, vanligast är användningen för prepropriellt pronomen *a*. De tillgängliga ortografiska resurser som det normerade skriftspråket erbjuder används här både kreativt och självständigt av skribenterna (jfr Blommaert 2008: 193).

Skribenternas användning av dessa ortografiskt normerade grafemkombinationer visar naturligtvis att de är medvetna om att skriftspråket är reglerat av ortografiska normer, samtidigt som de till viss del strävar efter att efterleva dessa normer och upprätthålla ett enhetligt stavningsmönster. Användningen av grafemkombinationen <och> som ortografisk resurs är ett tydligt exempel på detta. Dessa skriftformer kan betraktas som avsedd standard där skribenterna alltså avser att följa standardnormen, men där ordens skriftform, alternativt användning, inte helt och hållet uppfyller den ortografiska normen. Dessa ortografiska val tydliggör att systrarna har ambitionen att återge det svenska skriftspråket såsom de uppfattar det. Resultatet blir en egen varietet av skriftspråk som här kan kallas för systrarnas avsedda standardspråk. Skribenterna tillämpar också heterografiska stavningsmönster, bland annat i de många varierade skriftformerna för lokala ortnamn.

Ortografiska val och språklig identifikation i dagbokspraktiken

Systrarnas språkliga resurser bestod dels av den talade dialekten, talad boksvenska och begränsad kompetens i svenskt skriftspråk, med begränsad tillgång till befintlig ortografisk norm för svenskt skriftspråk. Frågan om vilken språklig identifikation som systrarnas ortografiska val möjliggör, ska avslutningsvis diskuteras helt kort.

Skriftpraktiker formas av människor och formar samtidigt människors identifikation (Ivanič 1997: 67; Moje & Luke 2009: 416). Att skriva dagbok är ett exempel på ett vardagligt skrivande som kan beskrivas som ett kontinuerligt pågående identitetsarbete (jfr *identity work* Lillis 2013: 125; jfr

Edlund 2007) som antagligen för det mesta sker omedvetet. En aspekt av denna identifikationsprocess utgör den språkliga identifikation som dagbokspraktiken erbjuder (Lillis 2013: 125).

Studien visar att skribenternas ortografiska val möjliggör språklig identifikation med både det standardiserade svenska skriftspråket och den talade dialekten. I skribenternas strävan att efterleva vissa standardiserade ortografiska normer finns en identifikation med det svenska skriftspråket, ett skriftspråk som karakteriseras av konstans. Det är naturligtvis omöjligt att veta i vilken utsträckning systrarna gjort medvetna eller omedvetna ortografiska val, men oavsett vilken intention de haft, kan vi förutsätta att deras ortografiska val inverkat på deras språkliga identifikation med det nationella skriftspråket respektive den lokala dialekten.

Här vill vi ta fasta på två viktiga begrepp som lyfts fram av skriftforskaren Theresa Lillis i diskussioner av hur skrift såsom semiotisk resurs hänger samman med identifikation: *centripetala* och *centrifugala* krafter (2013). Här gäller det särskilt identifikation i förhållande till det Lillis kallar för ”centring institutions”, representerade av t.ex. nationalstaten och utbildningssystemet. De *centripetala* krafterna i skriftenvändning rör sig mot t.ex. den språkideologi som kräver konstans och enkelriktning i standardspråkets ortografi. De *centrifugala* krafterna i skriftenvändning rör sig däremot bort från institutionerna och bidrar till att destabilisera den aktuella språkideologin. De ortografiska val som Greta och Lovisa gör i sitt dagboksskrivande kan sägas representera både *centripetala* och *centrifugala* krafter. De ortografiska stavningsmönster som tillämpas utgör en *centripetal* kraft i och med att de närmar sig standardspråkets norm, medan de heterografiska stavningsmönstren istället utgör *centripetala* krafter.

Utifrån dessa begrepp kan studiet av systrarna Dahlqvists dagboksskrivande fördjupas till att avse ett fortsatt studium av sambandet mellan ortografiska val och språklig identifikation i den mångfasetterade Kågeträskdagboken.

Källor och litteratur

- Andersson, Inger M. (1986), *Läsning och skrivning. En analys av texter för den allmänna läs- och skrivundervisningen 1842–1982*. Umeå: Umeå universitet.
- Barton, David & Hamilton, Mary (2012 (1998)). *Local Literacies. Reading and Writing in one Community*. London & New York: Routledge.
- Barton, David & Lee, Carmen (2013), *Language online*. Milton Park, Abingdon: Routledge.
- Blommaert, Jan (2008), *Grassroots Literacy. Writing, Identity and Voice in Central Africa*. London; New York: Routledge.
- Brandt, Deborah (2014), “Deep Writing. New Directions in Mass Literacy”, i Ann-Catrine Edlund, Lars-Erik Edlund & Susanne Haugen (red.), *Vernacular Literacies – Past, Present and Future*. Umeå: Umeå universitet; Kungl. Skytteanska samfundet, s. 15–28.

- Brandt, Deborah (2015), *The Rise of Writing. Redefining Mass Literacy*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Delsing, Lars-Olof (2003), "Perifrastisk genitiv", i Øystein Alexander Vangsnes, Anders Holmberg & Lars-Olof Delsing (red.), *Dialekt-syntaktiska studier av den nordiska nominalfrasen*. Oslo: Novus, s. 65–83.
- Edlund, Ann-Catrine (2007), *Ett rum för dagen. En studie av två kvinnors dagboksskrivande i norrländsk jordbruksmiljö*. Umeå: Umeå universitet.
- Edlund, Ann-Catrine (2008), "Visboken – en deltagare i flera skriftpraktiker", i Gunnar Ternhag (red.), *Samlade visor. Perspektiv på handskrivna visböcker. Föredrag vid ett symposium på Svenskt visarkiv 6–7 februari 2008*. Uppsala: Kungl. Gustav Adolfs Akademien för svensk folkkultur, s. 51–68.
- Edlund, Ann-Catrine (2012a), "Att skriva vykort. En vardaglig skriftpraktik i början av 1900-talet", i Ann-Catrine Edlund (red.), *Att läsa och att skriva. Två vågor av vardagligt skriftbruk i Norden 1800–2000*. Umeå: Umeå universitet, s. 137–160.
- Edlund, Ann-Catrine (2012b), "Två vågor av vardagligt skriftbruk 1800–2000", i Ann-Catrine Edlund (red.), *Att läsa och att skriva. Två vågor av vardagligt skriftbruk i Norden 1800–2000*. Umeå: Umeå universitet, s. 9–17.
- Edlund, Ann-Catrine (red.) (2012c), *Att läsa och att skriva. Två vågor av vardagligt skriftbruk i Norden 1800–2000*. (Vardagligt skriftbruk.) Umeå: Umeå universitet.
- Edlund, Ann-Catrine (2013) "A Country Maid and her Diary. Methodological Reflections on Historical Literacy Practices", i Anna Kuismin & Matthew J. Driscoll (red.), *White Field, Black Seeds. Nordic Literacy Practices in the Long Nineteenth century*. Helsinki: Finnish Literature Society 7, s. 89–100.
- Edlund, Ann-Catrine (2016), "The songbook and the peasant diary. As participants in the construction of the modern self", i Ann-Catrine Edlund, Timothy G. Ashplant & Anna Kuismin (red.), *Reading and Writing from Below. Exploring the Margins of Modernity*. Umeå: Umeå universitet, s. 77–96.
- Edlund, Ann-Catrine (2017a), "'Den 17 oktober hade vi två predikanter'. Dagboksskrivande och religiöst liv i Kågeträsk på 1890-talet", *Thule*: 137–170.
- Edlund, Ann-Catrine (2017b), "Att skriva fram ett modernt jag. Dagboken som vardaglig skriftpraktik under tidigt 1900-tal", i Lars-Erik Edlund & Elżbieta Strzelecka under medverkan av Thorsten Andersson (red.), *Mellannorrland i centrum. Språkliga och historiska studier tillägnade professor Eva Nyman*. Umeå: Kungl. Skytteanska Samfundet, s. 291–310.
- Edlund, Ann-Catrine & Haugen, Susanne (red.) (2013), *Människor som skriver. Perspektiv på vardagligt skriftbruk och identitet*. (Vardagligt skriftbruk.) Umeå: Umeå universitet, Institutionen för språkstudier.

- Edlund, Ann-Catrine et al. (red.) (2014), *Vernacular Literacies – Past, Present and Future*. Umeå: Umeå University.
- Edlund, Ann-Catrine, Kuismin, Anna & Ashplant, Timothy (red.) (2016), *Reading and Writing from Below. Exploring the Margins of Modernity*. Umeå: Umeå University and Royal Skyttean Society.
- Edlund, Lars-Erik (1981), ”Svenska naturnamn och ägonamn i Luleälvdalen. Några problem vid en intensivundersökning”, i Evert Baudou (red.), *Luleälvssymposiet 1–3 juni 1981. Skrifter från Luleälvprojektet 1*. Umeå: Umeå universitet, s. 95–110.
- Edlund, Lars-Erik (2003), ”Det svenska språklandskapet. De regionala språken och deras ställning i dag – och i morgon”, i Gunnstein Akselberg, Anne Marit Bødal & Helge Sandøy (red.), *Nordisk dialektologi*. Oslo, s. 11–49.
- Edlund, Lars-Erik (2007), ”’Jag får aldrig tid att skriva om veckorna ...’. Gretas dagbok från Storkågeträsk”. *Västerbotten*: 41–47.
- Edlund, Lars-Erik (2013), ”Från Håxåsen till Sapientia Duce. Nils Jönsson och hans skrivande 1877–82”, i Roger Jacobsson (red.), *Morfars karta visar vägen. Ett urval språkvetenskapliga texter 1979–2013 av Lars-Erik Edlund*. Umeå: Kungl. Skytteanska Samfundet, s. 445–460.
- Elspass, Stephan, (2005), *Sprachgeschichte from unten*. Berlin: De Gruyter.
- Elspass, Stephan, (2012), The use of private letters and diaries in sociolinguistic investigation, i Juan Manuel Hernández Campoy & Juan Camilo Conde Silvestre (red.), *The Handbook of Historical Sociolinguistics*. Blackwell, s. 156–169.
- Flodell, Gunvor (2002), ”De verkar te å gå bakåt”. *Språk, etnicitet och identitet belyst utifrån emigrant- och dialektmaterial*. Umeå: Umeå universitet, Kulturgräns norr.
- Galberg Jacobsen, Henrik (2010), *Ret og skrift: officiel dansk retskrivning 1739–2005*. 1–2. Odense: Syddansk Universitetsforlag.
- Gelfgren, Stefan (2003), *Ett utvalt släkte. Väckelse och sekularisering. Evangeliska fosterlands-stiftelsen 1856–1910*. Skellefteå: Norma.
- Hedegaard, E. (1995), ”Change in Peasants’ Perception of Nature. The Role of the Diary”, i Bo Larsson & Janken Myrdal (red.), *Peasant Diaries as a Source for the History of Mentality*. (Report from the Third International Conference on Farmers’ Diaries 1992.) Stockholm: Nordiska museet, s. 74–79.
- Hernández Campoy, J. M. & J. C. Conde Silvestre (2012), *The Handbook of Historical Sociolinguistics*. Malden, MA: Blackwell.
- Howard, Ursula (2012), *Literacy and the Practice of Writing in the 19th Century*. Leicester: National Institute of Adult Continuing Education.
- Ivanič, Roz (1997). *Writing and Identity: The Discoursing Construction of Identity in Academic Writing*. Philadelphia, Amsterdam: John Benjamins.
- Ivars, Anne-Marie 2010, *Sydösterbottnisk syntax*. Helsingfors: Svenska Litteratursällskapet i Finland
- Johansson, Ella (1996), ”’Imber och mamma gjorde lite av varje’. Kvinnor, män och tid i en bonde dagbok från 1920-talet”, i Roger Jacobsson & Britta

- Lundgren (red.), *Oväntat. Aspekter på etnologisk kulturforskning*. Stockholm: Carlsson, s. 111–123.
- Josephson, Olle (2018), *Språkpolitik*. Stockholm: Morfem.
- Kuismin, Anna & Matthew J. Driscoll (red.) (2013), *White Field, Black Seeds. Nordic Literacy Practices in the Long Nineteenth Century*. Helsinki: Studia Fennica Litteraria.
- Laitinen, Lea & Taru Nordlund (2013), "Indexing Identities in the Writings of Common People in 19th-Century Finland", i Anna Kuismin & Matthew J. Driscoll (red.), *White Field, Black Seeds. Nordic Literacy Practices in the Long Nineteenth Century*. Helsinki: Studia Fennica Litteraria, 7, s. 169–189.
- Larsson, Bo (1992), *Svenska bondedagböcker. Ett nationalregister*. (Nordiska museet/Bonedagboksprojektet.) Stockholm: Nordiska museet.
- Larsson, Seth (1929), *Substantivböjningen i Västerbottens folkmål jämte en excurs till ljudläran*. Uppsala: Uppsala universitet.
- Liljewall, Britt (1995), *Bondevardag och samhällsförändring. Studier i och kring västsvenska bondedagböcker från 1800-talet*. Göteborg: Historiska Institutionen, Göteborgs universitet.
- Liljewall, Britt (2001), *Självskrivna liv. Studier i äldre folkliga levnadsminnen*. Stockholm: Nordiska museets förlag.
- Liljewall, Britt (2007), *"Ack om du vore här". 1800-talets folkliga brevkultur*. Stockholm: Nordiska museet.
- Liljewall, Britt (2012), "Folkligt skriftbruk i Sverige under 1800-talet", i Ann-Catrine Edlund (red.), *Att läsa och att skriva. Två vågor av vardagligt skriftbruk i Norden 1800–2000*. Umeå: Umeå Universitet & Kungl. Skytteanska Samfundet, s. 41–63.
- Lillis, Theresa M. (2013), *The Sociolinguistics of Writing*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Lillis, Theresa & Carolyn McKinney (2013), "The sociolinguistics of writing in a global context: Objects, lenses, consequences". *Journal of Sociolinguistics* 17(4): 415–439.
- Lindgren, J. V. (1890), *Burträskmålets grammatik. Ljudfysiologisk översikt, aksentlagar, vokallagar*. Stockholm: Uppsala.
- Lindgren, J. V., (1940), *Ordbok över Burträskmålet. Utgiven av D.O. och Margareta Zetterholm*. Uppsala: Landsmålsarkivet i Uppsala.
- Lindmark, Daniel (1994), *Pennan, plikten, prestigen och plogen. Den folkliga skrivkunnighetens spridning och funktion före folkskolan*. Umeå: Umeå universitet.
- Moje, Elisabeth, Birr & Luke, Allan (2009), "Literacy and Identity. Examining the Metaphors in History and Contemporary Research", *Reading Research Quarterly* 44(4): 415–437.
- Lundgren, Astrid (1997), *Ordbok över Nysättramålet – en nordvästerbottensk dialekt*. Umeå: Dialekt-, ortnamns- och folkminnesarkivet i Umeå.
- Lundström, Ulf (2015), *Bebyggelsenamnen i Bureå, Burträsk och Lövångers socknar i Skellefteå kommun jämte studier av huvudleder och nybyggesnamn*. Umeå: Umeå universitet & Kungl. Skytteanska Samfundet.

- Lyons, Martyn (2013), *The Writing Culture of Ordinary People in Europe, 1860–1920*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Marklund, Thorsten (1976), *Skelleftemålet – grammatik och ordlista. För lekmän – av lekman*. Boliden.
- Melander, Björn (1996), *Läsebok för folkskolan – bakåtsträvande eller framåtblickande?* Lund: Lunds universitet, Institutionen för nordiska språk.
- Melander, Björn (1998), *"Det är Husqvarna". Om språket i tre upplagor av Läsebok för folkskolan*. Lund: Lunds universitet, Institutionen för nordiska språk.
- Melander, Björn (1999), *Vetenskap och underhållning. Den allmännyttiga uppsatsen i den svenska almanackan från 1749 till 1990*. Lund: Lunds universitet, Institutionen för nordiska språk.
- Myrdal, Janken (red.) (1991), *Alla de dagar som är livet. Bondedagböcker om arbete, resor och umgänge under 1800-talet*. Stockholm: Nordiska museet.
- Nyström, Catharina (2001), *Hur hänger det ihop? En bok om textbindning*. Uppsala: Hallgren & Fallgren.
- Rietz, Johan Ernst (1862–67), *Svenskt dialektlexikon. Ordbok öfver svenska allmogespråket*. Lund. Register och rättelser av Erik Abrahamson. 1955. Uppsala & København.
- Rutkowska, Hanna & Paul Rössler (2012), "Orthographic variables", i J. M. Hernández Campoy and J. C. Conde Silvestre (red.), *The Handbook of Historical Sociolinguistics*. Blackwell Publishing, s. 213–252.
- SAOB = Ordbok över svenska språket utg. av Svenska Akademien. 1898–. Lund. <http://www.saob.se/>
- SAOL 1889 = Svenska akademiens ordlista (1889), *Ordlista öfver svenska språket* (6. omarb. uppl.) Stockholm: Norstedt. <http://spraakdata.gu.se/saolhist/>
- Sebba, Mark (2007) *Spelling and Society: The Culture and Politics of Orthography around the World*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Sebba, Mark (2012), "Orthography as social action: scripts, spelling, identity and power", i Alexandra Jaffe et al. (red), *Orthography as Social Action: Scripts, Spelling, Identity and Power*. Berlin, Boston: De Gruyter Mouton, s. 1–19.
- Sinor, Jennifer (2002), *The Extraordinary Work of Ordinary Writing. Annie Ray's Diary*. Iowa City: University of Iowa Press.
- Storå, Nils (1985), "Bondedagböckerna och den finlandssvenska allmogens skrivkonst", i *De nordiske skriftspråkernes utvikling på 1800-tallet 2*. Oslo: Nordisk språksekretariat, s. 80–94.
- Teleman, Ulf (2003), *Tradis och funkis. Svensk språkvård och språkpolitik efter 1800*. Stockholm: Norstedts ordbok.
- van der Wal, Marijke & Gisbert Rutten, (2016) "At the Crossroads. Orality and Literacy in Early and Late Modern Dutch Private Letters", i Ann-Catrine Edlund, Anna Kuismin & Timothy G. Ashplant, *Reading and Writing*

- from Below. Exploring the Margins of Modernity.* Umeå: Umeå universitet, s. 197–214.
- Vandenbussche, Wim (2007), "Lower class language in 19th century Flanders". *Multilingua* 26(2–3): 279–290.
- Vincent, David (2000), *The Rise of Mass Literacy. Reading and Writing in Modern Europe*, Malden, MA: Polity press.
- Widmark, Gun (1991), "Boksvenska och talsvenska. Om språkarter i nysvenskt talspråk". *Språk och stil* (N.F.): 157–198.
- Ågren, Katarina (1974), "Västerbottnisk textiltradition". *Västerbotten – Västerbottens läns hembygdsförenings årsskrift*: 121–173.
- Östman, Jan-Ola & Åsa Mickwitz, (2007), "Om den allmänna skriftkulturens framväxt i Svenskfinland på 1800-talet", i Lars Wollin (red.) et al., *Det moderna genombrottet – också en språkfråga? Studier i svensk språkhistoria. Föredrag vid nionde sammankomsten för svenska språkets historia i Åbo 19–20 maj 2006*. Åbo: Åbo akademi, s. 285–294.

Källor

Folkrörelsearkivet i Västerbotten: Filialen i Skellefteå

Kågeträskdagboken. Arkivbildare: Familjen Dahlgvist i Storkågeträsk. Dagboken refereras till genom den kritiska utgåva som är under utgivning i Kungl. Gustav Adolfs Akademiens Acta-serie.

SM = Skellefteå museum

Fotoarkivet.